

Minnetale over Sivert Langholm

Holdt på møte
12. januar 2023

Av Jan Eivind Myhre

Sivert Langholm – heretter Sivert, han var en vennesæl mann – døde 16. april 2022, nær 95 år gammel. En innflytelsesrik og innovativ historiker er gått bort, den siste historiker i sin generasjon, som vi kanskje kan kalle krigsgenerasjonen. De hadde sine formende år under krigen som ungdom eller unge voksne.

Sivert ble født i Haugesund 19. mai 1927 i en lærerfamilie, som flere av hans jevnaldrende kolleger. Dette ga ham, ifølge Sivert selv, «visse typer kultur- eller kunnskapsverdier» og en «fantasihorisont» som kunne peke mot historiefaget. (Kjeldstadli og Myhre 1997: 10). Lærerne var på denne tiden intellektuelle – og til dels politiske – høvdinge på bygdene og i småbyene. Det stod stor respekt av lærerne. De kom ofte selv fra bondemiljø (særlig mennene) og folk vestfra var overrepresentert. Man snakket om «vestlands-læreren» (Høydal 1995). For mange lærersønner (og etter hvert flere døtre) ble neste trinn i utdanningsmobiliteten et studium ved universitetet.

Han studerte nordisk og fransk, men var også inne på tanken om å reise til NTH. Disse interessene viste seg å bli en potent blanding: Databehandling (som vi kalte det i 1970-årene), statistikk og en litterær og humanistisk orientering i et interessant samvirke. Dertil kom samfunnsfagene, men det var senere.

Sivert nølte litt i sitt yrkesvalg, var til sjøs en tid, snuste på sosialøko-

nomi, og arbeidet i mange år med *Norsk Allkunnebok*, noe som ga både arbeidsdisiplin og den allsidige kunnskapen som kom til å prege ham. Han endte opp med historie hovedfag i 1958. Hovedoppgaven kom senere ut i bokform, *Stillingsretten i norsk vernepliktsdebatt og vernepliktslovgivning 1848-1876* (Oslo, Universitetsforlaget, 1966). Stillingsretten gjaldt muligheten til å kjøpe seg fri fra verneplikten gjennom å stille en stedfortreder.

Denne krigsrelaterte boka hadde lite å gjøre med krigserfaringene, som altså gjør Sivert til et medlem av krigsgenerasjonen. «Krig», sa Sivert i et intervju Knut Kjeldstadli og jeg hadde med ham, «er en uakseptabel måte å løse internasjonale konflikter på.» (Kjeldstadli og Myhre 1997: 10). Knyttet til krigserfaringene var derimot Siverts engasjement på Fredsforskningsinstituttet (PRIO) tidlig i 1960-årene. Engasjementet avstedkom en artikkel om dueller som konfliktløsning i Frankrike på 1500-tallet og en artikkel kalt «Historikeren som fredsforsker». (Langholm 1965 og 1966). Sivert fikk i de franske arkivene bruk for sine franskkunnskaper.

På PRIO arbeidet Sivert sammen med samfunnsforskere av mange slag. Det ga både en interesse for samfunnsvitenskapen, et ideal om tverrfaglighet og en appetitt på teori og metode. Den siste interessen var for så vidt eldre og ga ham blant medstudenter tilnavnet «Sivert Metode». Det var dette og ikke fredsforskningen han skulle ta med seg videre. Inspirert av sin eldre kollega Ottar Dahl, skrev den daværende universitetslektor Sivert *Historisk rekonstruksjon og begrunnelse. En innføring i historiestudiet* (Oslo, Dreyer 1967), en tung tittel på en god pedagogisk bok om historisk metode for begynnerstudenter ved universitetet. Det fantes allerede en grunnbok i metodelære av Ottar Dahl, men den ble regnet som i vanskeligste laget tidlig i studieløpet.

En rekke artikler fra Siverts hånd fra midten av 1960-årene og utover, artikler som har formet faget hos historikere og historiestudenter. Mange av dem handlet ikke minst om en utvidelse av historiefaget i tema og perspektiv (Langholm 1969 og 1970). Flere av dem er trykket i *Studier i historisk metode*, en serie på over 20 bind med artikler fra de nordiske metodekonferanser, holdt mellom 1965 og 1989 (Waagaard 1997). Sivert var en av initiativtakerne og mangeårig redaktør. Det nordiske samarbeidet i historieforskningen, som var et gammelt fenomen, ble forsterket i denne perioden, faglig og sosialt.

Sivert ble universitetslektor i 1961, for han fikk et rekrutteringsstipendium fra 1966 til 1970. Her ble kjølen strukket til det empirisk-historiske hovedverket, som først ble fullført mange år etter. Her ble tanken

modnet om forskningsprosjektet som ble gjennomført i 1970-årene. Han ble dosent i 1974 og professor i 1976. Til Det Norske Videnskaps-Akademi ble han innvalgt i 1980.

Allerede som historiestudent hadde Sivert merket seg hva han senere kalte «den uproblematiserte ensidighet» i faget (Kjeldstadli og Myhre 1997: 9), det vil si vekten på politikk og eliter. Det fantes unntak, historikere som Ingrid Semmingsen, Sverre Steen, Knut Mykland og Edvard Bull d. y. hadde lagt for dagen en sosialhistorisk – en videre samfunnshistorisk – tilnærming, men Sivert skulle bli den historiker, som, ved siden av Bull, etablerte en norsk sosialhistorie i vid forstand (Myhre 2010 og 2018). Hvordan gjorde han det, og hva var innholdet i et slikt program?

Prosjektet var vel forberedt gjennom artikler som tok til orde for en bredere oppfatning av hva historie dreide seg om og hvordan man burde gå til verks.¹ Om det siste konkluderte allerede tittelen på en artikkel fra 1972: «The historian, the sociologist – and the third man» (Langholm 1972). Idealet var naturligvis denne tredje mann. De senere 1960-årene og tidlige 1970-årene var kanskje samfunnsvitenskapenes største tid i Norge, gjerne kalt gullalderen. Studenter flokket til fagene, spesielt sosiologien. Historiefaget ble dypt påvirket. Det har vært snakket om en «romanse». (Myhre 1999 og 2018). Historiestudentene kom ikke lenge typisk til hovedfaget med tysk eller nordisk i bagasjen, men med sosiologi, statsvitenskap, økonomi, samfunnsgeografi, sosialantropologi, offentlig rett, pedagogikk og psykologi. Det gjaldt ikke minst Siverts studenter. De var jo slik sett invitert til et historisk-samfunnsvitenskapelig prosjekt. I en periode kunne hovedfagsstudentene avlegge eksamen i samfunnskunnskap i stedet for tidligere latin. Sivert presenterte sine tanker og sitt prosjekt også her i Akademiet; det må ha vært rundt 1974. Som historiestudent var dette mitt første besøk i denne bygningen.

Organisatorisk skjedde det slik: Sivert og Ottar Dahl fikk tilslag på en søknad til Forskningsrådet med den litt vage tittelen «Norsk samfunnsutvikling 1860-1900», raskt utvidet i tid og kjent for ettertiden bedre som «Ullensaker- og Kristiania-prosjektet», først og fremst et hovedfagsprosjekt, og med de to lokalitetene som «case» i studiet av norsk historie. Andre halvdel av 1800-tallet var tiden for industrialisering og andre store samfunnsomveltninger, av Siverts elever gjerne definert som perioden da Norge gikk «fra standssamfunn til klassesamfunn» (Pryser 1985, Myhre 2022). Etter en forsiktig start, strømmet hovedfagsstudentene til, studenter med et lass av

1. HT 1969 og 1970.

samfunnsfag i bagasjen. Sivert hadde opptil 30 studenter til veiledning samtidig. Seminarer ble avholdt en eller to ganger ukentlig, gjerne et realhistorisk og et teoretisk-metodisk, ofte med inviterte innledere; historikere, sosiologer, statsvitere, filosofer. Studentene veiledet hverandre på en fruktbar måte, ja prosjektet var på mange måter studentdrevet, med Siverts vilje og til hans tilfredshet. Han oppfordret i tale og handling til selvstendighet, og ble begeistret over at studentene i blant tok sine egne veier.

Sivert som veileder var samvittighetsfull og kritisk, med stor evne til å se de springende punkter i de tekstene hovedfagsstudentene kom med. Arbeidsmengden var voldsom, selv om det hjalp at seminarene langt på vei fungerte som en kollektiv veiledning studentene imellom. Studentene som hadde hatt ham i grunnfags- og mellomfagsundervisning merket stor forskjell på hans undervisning der og på hovedfag. Der han for lavere gradsstudenter kunne virke langsam og vanskelig, kanskje utydelig (han visste tidlig at han ikke ville bli lektor i skolen), var han for viderekommende studenter en åpenbaring i logikk, klarhet og struktur. Hans små pauser i resonnementene var bare en kort ventetid før det kom noe innsiktsfullt fra hans munn. Vi studenter lyttet og skrev.

Sivert var stolt av prosjektet, han kalte det siden «medvinden» (Kjeldstadli og Myhre 1997: 18). Og han var stolt av studentene. «Å lede disse prosjektene i 70-årene er noe av det beste som kan skje en universitetslærer», mente han mange år senere (Kjeldstadli og Myhre 1997: 21). I forordet til en liten antologi initiert og skrevet av sju av studentene, skriver han i 1979: «Det engasjement som kjennetegner forfatterne, vil sette sitt preg på norsk historieskrivning i årene som kommer, og jeg er overbevist om at det vil være en vinning.» (Langholm 1979). Prosjektene ble da også den reneste professorskole, sju bare i den indre krets, etter hvert fordelt på sju ulike institusjoner, universitetene i Oslo, Bergen og Tromsø, høyskolene i Volda og Lillehammer og BI og Idrettshøyskolen. Ytterlige tre-fire kommende professorer befant seg i prosjektenes ytterkant, tiltrukket av ryktet om at noe faglig interessant var i gjære.

Den sosiale side ved prosjektene var både et resultat av, og en årsak til, den faglige suksessen. Studentene hang sammen på de mange seminarer på Blindern, i kantina, utenfor Campus privat og på de få vannhull som fantes i Oslo i syttiårene. De dro på turer til hytter som studentene disponerte og ikke minst en minneverdig samling på Siverts hytte ved Sørbekksetra i Hedalen i Valdres. Sivert visste fra sin studietid hvor viktig det sosiale liv i studietiden var, med sine spisepauser, småprat og alvorligere samtaler i kollokviegrupper (Kjeldstadli og Myhre 1997: 10-11).

Det faglige målet med prosjektet var å beskrive og analysere samfunnet i stor bredde, med alle samfunnsgrupper innlemmet. Vi snakker om deldisipliner som sosialhistorie, historisk demografi, økonomisk historie, kvinnehistorie og historien til institusjoner og bevegelser. Teknikken for mange var hva man kalte elektronisk databehandling, bruk av store mengder kvantitative data – fra folketellinger, kirkebøker, eiendomsregistre, foreningsprotokoller og lignende kilder – til å få fram mønstre i befolkningen. Metoden var mikrohistorisk, ikke i meningen nærstudium (en italiensk tradisjon), skjønt det også kunne være dekkende, men i betydningen at variablene burde knyttes sammen hos den enkelte aktør, blant annet for å unngå fallgruver som økologiske feilslutninger. Ved hjelp av rikholdige kilder kunne man altså følge hele livsløp, i form av kollektive biografier som karakteriserte hele grupper. Ideen og metoden bak sosialhistorien og mikrohistorien ble presentert i to klassiske artikler, «Historie på individnivå» og «On the scope of micro-history» (Langholm 1974 og 1976). Etter hvert kom noen perler av noen artikler fra Siverts hånd, om sosial mobilitet og håndverkeres og kjøpmenns gjøren og laten (Langholm 1975, 1980, 1981a, 1981b). Clouet var, gjennom en mengde kvantitative og kvalitative kilder, å gjøre mange enkeltpersoners erfaring til en hel gruppes erfaring og plassere det hele i en samfunnsmessig sammenheng. Hvilken rolle spilte håndverkerne i egen og andre oppfatning, og, som han engang skrev, med henvisning til Eilert Sundt: «Hvem vet hvordan det var å konkurrere med piker fra Moss på ekteskapsmarkedet» (Langholm 1975, norsk utgave).

Prosjektet om Ullensaker og Kristiania var et sjeldent vellykket samarbeid mellom lærer og studenter. Sivert snakket som nevnt selv senere om «medvinden». Selv om han hadde kolleger med seg som veiledere og undervisere fra tid til annen, Sølvi Sogner, Ingrid Semmingsen, Ottar Dahl, Anne-Lise Seip og Jon Elster (som holdt oss studentene på tå hev teoretisk), falt det aller meste på ham. Det hjalp å ha en hybel i Industrigata i stedet for å pendle hver dag fra Hønefoss, der han bodde. På hybelen møttes vi iblant. Men Sivert ble sliten. Da prosjektet ebbet ut i begynnelsen av 1980-årene, fikk han ved hjelp av et friår sitt eget magnum opus, *Elitenes valg*, en sosialhistorisk, mikrohistorisk og kvantitativ valgstudie fra året 1868 (Langholm 1984).

Året 1868 var strategisk valgt, og ikke bare fordi kildematerialet lå godt til rette: Man fikk vite hvem som stemte og hvem de stemte på. Det året representerte et lavmål i valgdeltakelse, et tidspunkt da embetsmennene regjerte i kraft av at de dominerte statsmaktene, rett før opposisjonen begynte å vinne kraft. Det var på samme tid embetsmannsstatens høyde-

punkt og lavpunkt. Valgdeltakelsen viste et karakteristisk mønster. Embetsmenn hadde høyeste valgdeltakelse, fulgt av kjøpmenn, håndverkere og arbeidere (som hadde stemmerett som huseiere). Det var også interessante forskjeller innad i gruppene. Det var utdannelse (og dermed retorisk kraft), økonomisk evne og allmenn økonomisk evne som avgjorde. Tre professorer og en advokat ble valgt til Stortinget. Boka er en inntrengende studie av sammenhengen mellom det politiske, sosiale og økonomiske. I Siverts egne ord var handlet boka om «poltikkens rekke vidde i samfunnet» og om «sosiale relasjoner i et samfunn» (Kjeldstadli og Myhre 1997: 17). Vi legger også merke til at det er elitene som studeres, inkludert eliten blant arbeiderne. Et sosialhistorisk program inneholdt også et sosialt studium av toppen av samfunnet. Det gjaldt også Siverts studenter, selv om samfunnsgrupper langt nede i samfunnet var spesielt viktig å studere. De skrev om industrigründere, håndverksmestere, medlemmer av sogneselskapet og telegrafister, så vel som industriarbeidere, tjenestejenter og prostituerte (Myhre og Østberg 1979). Temaer på tvers av sosiale grupper var også viktig, som studier av utvandring og sosial mobilitet.

Siverts veileder til hovedfaget hadde vært Jens Arup Seip, en representant for den ensidighet han kritiserte. Siverts program ble midlertid intet fadermord. Det var mye å beundre hos Seip, som han lærte «kolossalt mye av». Sivert var aldri noen motstander av politisk historie, tvert imot var integreringen av det politiske og sosiale et ideal. Seip, på sin side, kvitterte med å invitere hele prosjektet hjem til seg, og i hans siste bind av *Utsikt over Norges historie* var innflytelsen fra den nye generasjon av sosialhistorikere tydelig. Men Seip poengterte ved en anledning at Tore Pryser's hovedoppgave om thranittene, et sosialhistorisk flaggskip, jo dreide seg om politisk atferdsforskning (Pryser 1977).

Etter *Elitenes valg* trengte Sivert nye, og andre typer, utfordringer. I to perioder ble han dekan ved Det historisk-filosofiske fakultet fra 1985 til 1990. Selv snakket han senere om «motvinden». Den dreide om trange budsjetter, en opprydning i instituttstrukturen og innføring av virksomhetsplanlegging i form av målstyring. Det blåste sannelig frisk imot! Han begrunnet senere seg selv og sine handlinger i en artikkel med en karakteristisk velvalgt tittel: «Å styre opp mot vinden. Om universiteter og rasjonalitet» (Langholm 1994).

Siverts entreprenørånd og evne til administrasjon kom også til syne gjennom ledelsen av et stort prosjekt om Oslo bys historie, et verk i fem bind publisert mellom 1990 og 1994. Alle vet at slike verk, med mange forfattere og lokale interesser involvert, ikke er lett å få i stand, for ikke å

snakke om å fullføre. Sivert var mannen for jobben, assistert av medredaktørene og kollegene Knut Helle og Edgeir Benum (Langholm 1990-94). Noen år tidligere han han vært med å sjøsette Askers og Bærums historie i tre bind (1982-84), med Kåre Tønnesson som hovedredaktør.

Hans lange erfaring fra forskning, undervisning og forskningsadministrasjon ledet til ideen om et verk om selve institusjonen, Universitetet i Oslo. Sivert er opphavet til påstanden om at universitetet er den eneste institusjon der helheten er mindre enn summen av delene (Langholm 1997). I alle fall er dette verdt å undersøke, og han ble initiativtakeren til det store universitetshistoriske prosjektet som ble lansert i 2011 i ni bind (Collett 2011). Flere artikler om universitetshistorie kom fra hans hånd i 1990-årene. Men da det store verket ble fullført, hadde Sivert for lengst trukket seg tilbake med omsorg for sin kone Eva.

Sivert var en selvkritisk forfatter og har ikke etterlatt seg noen stor publikasjonsliste. I denne finnes imidlertid flere publikasjoner som må betegnes som klassikere. Hans arv består ikke minst i en hærskare studenter, spredt over forskningsverdenen, skoleverket, forvaltningen og forlagsbransjen. I siste utgave av *Hvem Hva Hvor* (2023) sin oversikt over årets døde står han – blant 63 politikere, kunstnere, idrettshelter og medieprofiler – som en av de ytterst få akademikere.

Da Edgeir Benum og jeg besøkte Sivert på sykehjemmet i Hønefoss i november 2019, rett for pandemien brøt ut, satt han med *Historisk rekonstruksjon og begrunnelse* i fanget. «Sivert metode» var han fremdeles.

Vi lyser fred over Sivert Langholms minne.

Litteratur

- Collet, John Peter (hovedred.). *Universitetet i Oslo 1811-2011*. Oslo, Unipub.
- Høydal, Reidun (red.) 1995. *Nasjon – region – profesjon. Vestlandslæraren 1840-1940*. Oslo, Norges forskningsråd.
- Kjeldstadli, Knut, Jan Eivind Myhre og Tore Pryser (red.) 1997. *Valg og vitenskap. Festskrift til Sivert Langholm*. Oslo, Den Norske Historiske Forening/Akademisk publisering AS.
- Kjeldstadli, Knut og Jan Eivind Myhre 1997. «En bundet lidenskap. Samtale med Sivert Langholm om historiefaget». Kjeldstadli, Knut, Jan Eivind Myhre og Tore Pryser (red.). *Valg og vitenskap. Festskrift til Sivert Lang-*

- holm. Oslo, Den Norske Historiske Forening/Akademisk publisering AS, s. 9-36.
- Langholm, Sivert 1965. «Violent conflict resolution and the loser's reaction. A case study from 1547. *Journal of peace research* 2, Oslo, s. 324-47.
- Langholm, Sivert 1966. «Historikeren som fredsforsker». *Scandia* 32, Lund, s. 402-16.
- Langholm, Sivert 1969. «Visjoner og pluralisme i historieforskningen». *Historisk tidsskrift* [svensk] 89. Stockholm, s. 424-29.
- Langholm, Sivert 1970. «Periferi og sentrum i historieforskningen». *Historisk tidsskrift* 49. Oslo, s. 260-70.
- Langholm, Sivert 1972. «The historian, the sociologist – and the third man». *Historisk tidsskrift* [svensk], Stockholm, s. 474-89.
- Langholm, Sivert 1974. «Historie på individnivå. Omkring Ullensakerundersøkelsen – et mikrohistorisk eksperiment». *Historisk tidsskrift* 53, Oslo, s. 243-72.
- Langholm 1975. «Short-distance migration, circles and flows: Movements to and from -Ullensaker according to the population census list of 1865». *Scandinavian economic history review* 23. København, s. 36-62.
- Langholm, Sivert 1976. «On the scope of micro-history». *Scandinavian journal of history* 1, Oslo, s. 3-24.
- Langholm, Sivert 1979. «Forord». Myhre, Jan Eivind og Jan Sigurd Østberg (red.). *Mennesker i Kristiania. Sosialhistorisk søkelys på 1800-tallet*. Oslo, Universitetsforlaget, s. 7-10.
- Langholm, Sivert 1980. «'Noget at fare med'. Angående handverksmestrene i Christiania». Langholm Sivert og Francis Sejersted (red.). *Vandringer. Festskrift til Ingrid Semmingsen på 70-årsdagen 29. mars 1980*. Oslo, Aschehoug, s. 141-62.
- Langholm, Sivert 1981a. «'Verdensdannelse og velstand'. Litt om småbyenes bidrag til Christianias borgerskap på 1800-tallet, med utgangspunkt i Eilert Sundts teorier om flytting. *Det Norske Videnskaps-Akademi. Årbok 1980*. Oslo, s. 169-86.
- Langholm, Sivert 1981b. «Fra Holmestrand til hovedstaden. Litt om røtene til handelsborgarskapet i Christiania på 1800-talet». Gjerdåker, Brynjar (red.). *På flyttefot. Innanlands vandring på 1800-talet*. Oslo, Samlaget, s. 90-124.
- Langholm, Sivert 1984. *Elitenes valg. Sosial avstand og politisk oppslutning blant Christiania-velgerne i 1868*. Oslo, Universitetsforlaget.
- Langholm, Sivert 1994. «Å styre opp mot vinden. Om universiteter og rasjonalitet». Langholm, Sivert m.fl. (red.). *Den kritiske analyse. Fest-*

- skrift til Ottar Dahl på 70-årsdagen den 5. januar 1994.* Oslo, Universitetsforlaget, s. 159-76.
- Langholm, Sivert 1990-94 (hovedred.). *Oslo bys historie 1-5*. Forfattere: Per Norseng og Arnved Nedkvitne, Knut Sprauten, Jan Eivind Myhre, Knut Kjeldstadli og Edgeir Benum.
- Langholm, Sivert 1997. «Når helheten er mindre enn summen av delene. Omkring noen problemer med å begripe universitetshistorien». Sepp, Paul Raud (red.). *Mare nostrum – Mare Balticum. Commentationes in honorem professoris Matti Klinge priedie Cal. Sept. MCMXCVI Sexagenari. Commentationes in honorem professoris Matti Klinge viri doctrina preclari*. Helsinki, Raud publishing.
- Myhre, Jan Eivind 1995. «Social history». Hubbard, William H., Jan Eivind Myhre, Trond Nordby og Sølvi Sogner (red.). *Making a Historical Culture. Historiography in Norway*. Oslo, Scandinavian University Press.
- Myhre, Jan Eivind 1999. «Historikeren og sosiologen: en nervøs romanse?». *Nytt norsk tidsskrift* 16(4), Oslo, s. 321-35.
- Myhre, Jan Eivind 2018. «Social History in Norway in the 1970s and Beyond: Evolution and Professionalization». *Contemporary European History* 3, s. 409-421.
- Myhre, Jan Eivind 2022. *Norsk historie 1814-1905. Å bygge ein stat og skape ein nasjon*. 3. utgåva, Oslo, Samlaget.
- Pryser, Tore 1977. *Klassebevegelse eller folkebevegelse. En sosialhistorisk analyse av thrantene i Ullensaker*. Oslo, Universitetsforlaget.
- Pryser, Tore 1985. *Norsk historie 1814-1870. Frå standssamfunn til kelas-samfunn*. Oslo, Samlaget.
- Waagaard, Ulla Britt 1997. «Sivert Langholms forfatterskap. En bibliografi». Kjeldstadli, Knut, Jan Eivind Myhre og Tore Pryser (red.). *Valg og vitenskap. Festskrift til Sivert Langholm*. Oslo, Den Norske Historiske Forening/Akademisk publisering AS, s. 292-298.

